

Kazimierz Czepiel

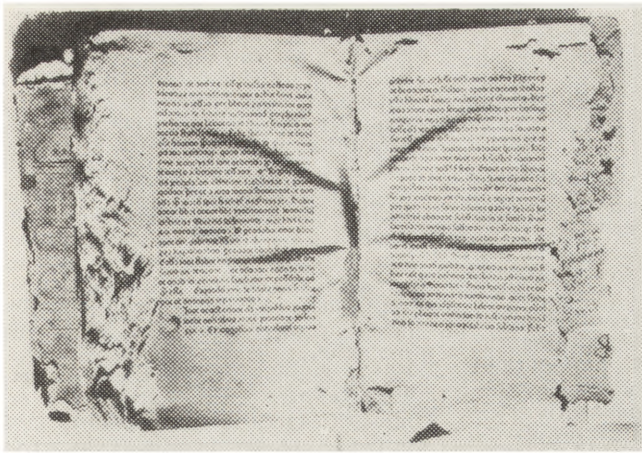
Działalność PP PKZ w zakresie konserwacji zabytkowych organów

Ochrona Zabytków 34/3-4 (134-135), 219-221

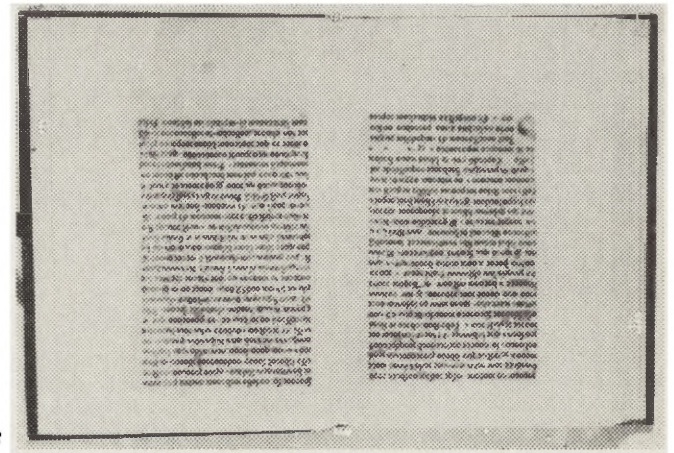
1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

A

B

4. „Pseudo Augustinus” — inkunabul (Biblioteka Narodowa w Warszawie), karta 98 i odwrocie karty 97: A — przed konserwacją, B — po konserwacji (wykonanej przez mgr E. Ważyńską w 1971 r.)

Jako przykład takiego obiektu może posłużyć „Mapa Diecezji Sejneńskiej” Bernarda Gratowskiego — całkowity destrukcyjny, którego maleńkie i większe fragmenty zaczepione były na płótnie dublującym. Pojedyncze znaki przestankowe, literki, linijki, kreski łączyły się z podłożem płóciennym jedynie dzięki farbie drukarskiej, która w miejscach zarysu znaku drukarskiego mocniej związała włókno papieru. W konserwacji mapy zastosowano kleje przeciwstawne, odwracalne. Zabezpieczenie lica bibułą japońską, klejoną klejem nieorganycznym, usunięcie dublażu, wiele precyzyjnych zabiegów, a następnie „wtopienie” wszystkich, najdrobniejszych nawet resztek substancji zabytkowej w nowy, miękki dublaż z papieru japońskiego, usunięcie warstw zabezpieczających, kleju i scalające punktowanie — składają się na całość prac

uwieczonych doskonałym efektem estetycznym. Autorką tych prac jest mgr Ewa Ważyńska.

Autografy Fryderyka Chopina konserwowano przez wiele lat: zakonserwowany przez Pracownię ich zbiór znajduje się w Towarzystwie im. Fryderyka Chopina w Warszawie. Ostatnio konserwowany był zbiór listów i dokumentów podarowany Towarzystwu przez Artura Rubinsteina.

Pracownia Konserwacji Grafiki i Książki Zabytkowej konserwuje obiekty zgłaszane przez muzea i biblioteki z całego kraju. Wieloletnie kontakty łączą ją z Muzeum Narodowym we Wrocławiu i w Gdańsku, Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu, Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, Biblioteką Narodową w Warszawie, Biblioteką Gdańską PAN, Muzeum Architektury we Wrocławiu, Muzeum Historycz-

nym m. st. Warszawy, Książnicą Miejską w Toruniu, Warszawskim Towarzystwem Muzycznym, Towarzystwem im. F. Chopina w Warszawie, Muzeum Okręgowym w Przemyślu.

Z kadry Pracowni Konserwacji Grafiki i Książki wyszli wykładowcy Katedry Konserwacji Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, na ich miejsce przyszli z kolei młodzi konserwatorzy, którzy pracują z wielką energią i uczuciem.

Mimo nie sprzyjających warunków lokalowych, wielu przeprowadzek i innych trudnień w pracy w trzydziestopięcioletnim istnieniu postawiono przed Pracownią nowe zadania wraz z przejściem jej do Zakładu Badawczo-Rozwojowego przy Zarządzie PP PKZ.

Witomiła Wolk-Jeziarska

DZIAŁALNOŚĆ PP PKZ W ZAKRESIE KONSERWACJI ZABYTKOWYCH ORGANÓW

Wśród wielu pracowni specjalistycznych PKZ na szczególną uwagę zasługuje Pracownia Konserwacji Zabytkowych Organów.

Duża liczba zabytkowych instrumentów organowych znajdujących się w Polsce z autentycznym aparatem brzmienia i mechaniką oraz skromny do niedawna stan wiedzy na ich temat spowodowały zainteresowanie się nimi w latach sześćdziesiątych Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie. Dorobek ODZ w tym zakresie oraz inicjatywy wojewódzkich konserwatorów zabytków i PKZ doprowadziły do podjęcia prac badawczych nad zabytkowymi organami w Pracowni Dokumentacji Naukowo-Historycznej toruńskiego Oddziału PKZ, a w krakowskim Oddziale PKZ do otwarcia Pracowni Konserwacji Zabytkowych Organów, która zajmuje się problematyką badawczą, dokumentacyjną, konserwatorską.

Współpraca z wyższymi szkołami muzycznymi, instytutami naukowo-badawczymi w kraju i za granicą, a także z praktykującymi organmistrzami, organistami i konserwatorami pozwoliła na wypracowanie metody konserwacji zabytkowych organów w PKZ, która w miarę zdobywania doświadczeń jest stale udoskonalana. Metoda ta opiera się na zasadach kompleksowości prowadzonych prac, czyli na wykonaniu wszystkich niezbędnych badań i inwentaryzacji, wzajemnym konsultowaniu wyników badań w celu najwłaściwszego zaprogramowania i następnie wykonania prac konserwatorskich przy pomocy wielobranżowego zespołu.

W skład programu konserwacji zabytkowych organów wchodzi następujące elementy:

Dokumentacja historyczna prospektu i szafy organowej, wykonywana przez historyków sztuki — polega na

zgrupowaniu, analizie, naukowym opracowaniu materiałów dotyczących historii, wartości zabytkowych i artystycznych obiektu oraz propozycji postępowania konserwatorskiego w zakresie wydobycia i zachowania wartości ideowych prospektu. Dokumentacja historyczna określa również propozycje badań towarzyszących, np. przy konserwacji organów w kościele cystersów w Jędrzejowie wykonano badania archeologiczne i architektoniczne zakrytych przez organy wątków pierwszego kościoła cysterskiego z XIII w.

Dokumentacja instrumentozna w z a — określa indywidualne cechy mechaniki i aparatu brzmienia, wskazuje zakres i konsekwencje przebudów i przeróbek organów, określa ich stan zachowania i program postępowania konserwatorskiego. Dokumentacja instrumentozna opiera się na analizie źródeł pisanych, bibliografii, analizie porównaw-

czej, a w szczególności na analizie samego obiektu. Wykorzystuje dla swoich celów wszystkie konieczne badania pomocnicze i inwentaryzacje:

— dokumentację fotograficzną czarno-białą i kolorową;

— dokumentację fotograficzną wykonaną technikami specjalnymi (w promieniach podczerwonych, ultrafioletowych, rentgena);

— inwentaryzację fotogrametryczną prospektu i szafy organowej;

— inwentaryzację rysunkowo-pomiarową mechaniki i aparatu brzmienia

— badania dendrologiczne określające gatunki zastosowanych materiałów drewnianych, stan ich zachowania oraz możliwość dalszego pełnienia funkcji konstrukcyjnych;

— badania mikrobiologiczne drewna, skóry, papieru wraz ze wskazaniem koniecznych metod i środków postępowania konserwatorskiego;

— badania metaloznawcze, określające skład procentowy stopów pisańczakowych, ich strukturę oraz zniszczenia korozyjne;

— badania akustyczne, rejestrujące stan zachowania wartości brzmieniowych organów przed konserwacją, a głównie wykazujące indywidualne cechy akustyczne instrumentu w dziedzinie dyspozycji i ukierunkowujące dalsze postępowanie konserwatorskie w zakresie konserwacji indywidualnych wartości brzmieniowych instrumentu.

Badania konserwatorskie prospektu i szafy organowej — polegają

na ustaleniu stratygrafii warstw malarskich, warstw gruntów, złoczeń, srebrzeń, lase-runków, laboratoryjnym określeniu rodzajów farb i spoiw, a także na opracowaniu propozycji postępowania konserwatorskiego dla warstw polichromowanych i złotych.

Inne badania i ekspertyzy — w zależności od indywidualnych warunków, w jakich organy się znajdują, wykonuje się ekspertyzy konstrukcji nośnej organów i chóru muzycznego oraz opracowuje projekty ich zabezpieczenia w powiązaniu z konstrukcją całego kościoła. Dla potrzeb zabezpieczenia zakonserwowanych organów przed czynnikami zewnętrznymi wykonuje się ekspertyzy mikrobiologiczne wszystkich elementów wyposażenia wnętrza kościoła, przeprowadza się dezynfekcję i dezynsekcję — często do więźby dachowej włącznie (np. kościół parafialny w Kazimierzu Dolnym).

W celu zabezpieczenia zakonserwowanego instrumentu przed codziennym intensywnym użytkowaniem, podejmuje się próby opracowania projektów i wykonania organów mniejszych do użytku codziennego, podczas gdy organy o dużych wartościach zabytkowych służyłyby tylko do koncertowania i uświetniania ważniejszych uroczystości.

Prace konserwatorskie — na podstawie badań, inwentaryzacji i dokumentacji zostaje opracowany szczegółowy program postępowania konserwatorskiego. Program zatwierdza komisja powołana przez odpowiedniego wojewódzkiego kon-

serwatora zabytków, a złożona jest z rzeczoznawców, pracowników instytutów naukowych, praktyków konserwatorów, architektów, konstruktorów, mikrobiologów, metaloznawców, konserwatorów skóry, papieru, historyków sztuki, muzykologów, organistów, organmistrzów i czynników społecznych. Głównym elementem przy zatwierdzaniu programu jest brzmienie instrumentu i wszystkie omawiane problemy są temu celowi podporządkowane. Panuje zasada poszanowania zastanej substancji zabytkowej, a wszystkie propozycje zmian w zakresie dyspozycji lub materiału pisańczakowego są poddawane szczegółowej analizie.

Po zakończeniu prac Pracownia Konserwacji Zabytkowych Organów PKZ w ramach gwarancji prowadzi nadzór nad instrumentem, korygując powstałe w tym czasie nieprawidłowości. W czasie przekazania obiektu użytkownikowi wspólnie z placówkami muzycznymi ustala się program użytkowania instrumentu oraz wytycza zasady bieżących konserwacji. Ważniejsze obiekty poddane zabiegom konserwatorskim w PP PKZ:

— organy (XVII w.) z kościoła parafialnego w Kazimierzu Dolnym,

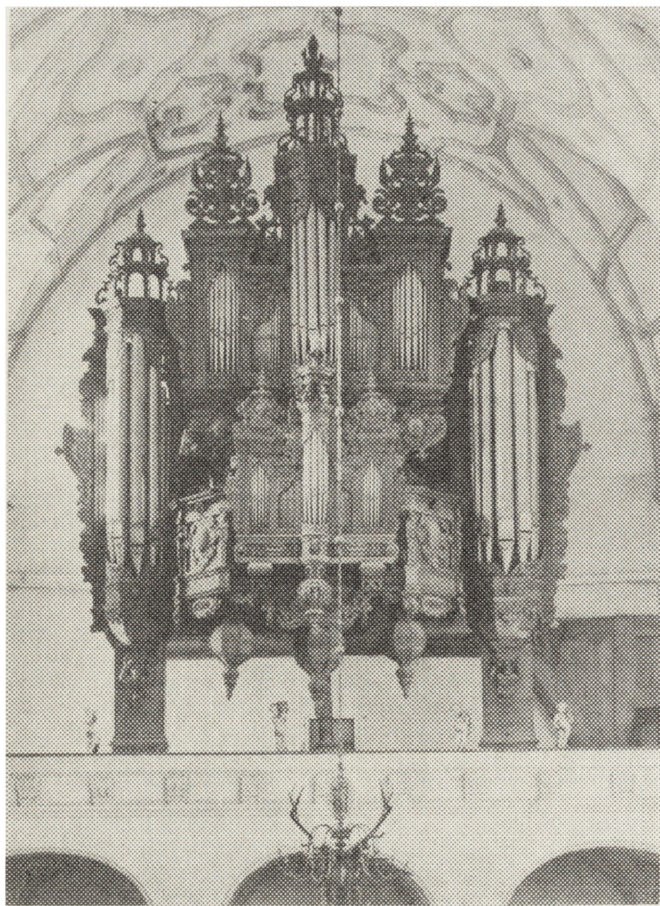
— organy (XVII w.) z kościoła parafialnego w Olkszu,

— organy (XVIII w.) z kościoła cystersów w Jędrzejowie,

— organy (XVII w.) z kościoła w Orawce,

— organy (XVII w.) z kościoła w Święcicach,

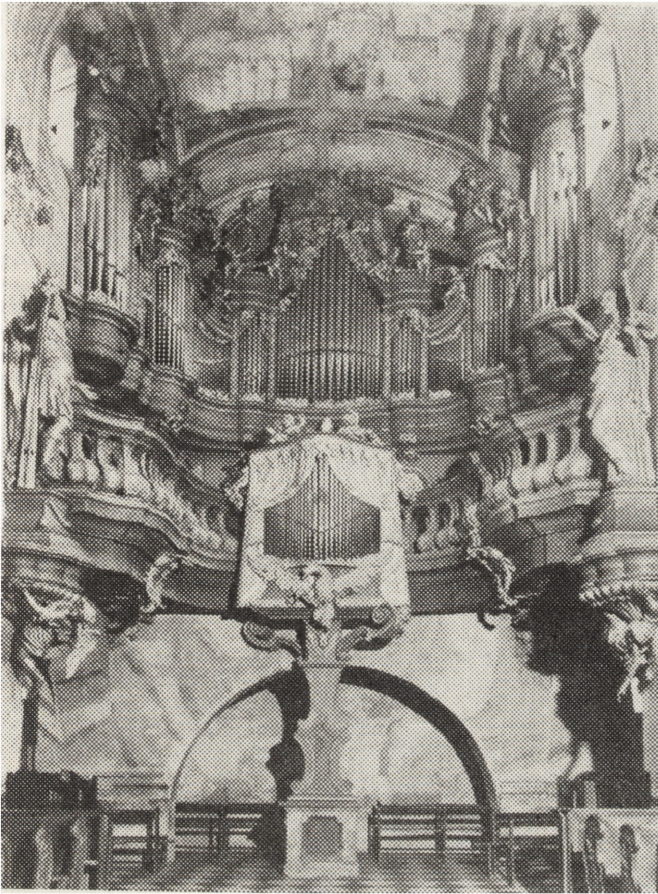
— pozytyw przenośny (XVII w.) z klasztoru klarysek w Starym Sączu,

1. Organy (XVII w.) z kościoła parafialnego w Kazimierzu Dolnym

2. Organy (XVII w.) z kościoła parafialnego w Olkszu

3. Organy (XVIII w.) z kościoła cystersów w Jędrzejowie

4. Organy (XVII w.) z kościoła w Orawce (wszystkie zdjęcia: J. Doraczek)

- pozytyw przenośny (XVII w.) z kościoła Św. Katarzyny w Krakowie,
- organy (XVIII w.) z Muzeum im. W. Orkana w Rabce,
- pozytyw przenośny (XVIII w.) z kościoła w Dębnie Podhalańskim,

- pozytyw (XVII w.) z kościoła w Porąbce Uszewskiej,
- pozytyw (XVIII w.) z kaplicy w Nowej Białej,
- pozytyw (XIX w.) z kościoła na Salwatorze w Krakowie,

- pozytyw (XIX w.) z prezbiterium kościoła Św. Katarzyny w Krakowie,
- pozytyw (XVIII w.) z kościoła w Bieuniu Starym,
- pozytyw (XVIII w.) z kościoła Na Bocheńcu k. Jadownik.

Kazimierz Czepiel

ORGANIZACJA PRAC I PROFIL DZIAŁALNOŚCI PRACOWNI KONSERWACJI MURÓW PP PKZ — ODDZIAŁ W SZCZECINIE

Pracownia istnieje ponad 3 lata. Zlokalizowana jest w pionie naukowo-konserwatorskim i ma stanowić zaplecze naukowo-techniczne produkcji podstawowej, tzn. budownictwa konserwatorskiego. Cel ten jest realizowany poprzez własne prace naukowo-badawcze i adaptowanie osiągnięć innych jednostek, lecz dla uzyskania możliwie korzystnych efektów musi istnieć więź między tak pomyślanym zapleczem a mającymi je wykorzystywać budowlami. Na wstępie warto wspomnieć o specyficznym charakterze budownictwa konserwatorskiego, o szczególnych warunkach, w jakich ona działa. Chodzi tu o cały zespół cech (wynikających z podstawowego parametru każdego zabytku — jego d ł u g o w i e c z n o ś c i) wszystkich budowli zabytkowych, a więc:

- długowieczność materiałów, prowadząca do wielu zmian fizykochemicznych;

- powszechny brak izolacji przeciwwilgociowych i przeciwwodnych oraz dość częsty brak instalacji odprowadzania wód deszczowych z dachów;
- dość częste, znaczne zniszczenie obiektów lub ich części na skutek obecnych lub minionych zaniedbań remontowych, dewastacji i klęsk żywiołowych.

Wymienione zmiany fizykochemiczne materiału budowlanego podzielić można na:

- zawilgocenie odgruntowe murów,
- zanieczyszczenie i zasolenie murów,
- ochłodzenie odgruntowe przegród,
- wietrzenie materiału.

„Schorzenia” murów i tynków — pękanie i łuszczenie lica muru oraz powłok malarskich, pogarszanie mikroklimatu wnętrza, wykwyty solne, plamy, odbarwienia i zawilgocenia tynków, korozja chemiczna i biologiczna — są objawami zniszczeń, zmniejszenia trwałości i wytrzymałości

materiału itd., które znacznie obniżają walory estetyczne elewacji i wnętrza oraz pogarszają ich warunki ciepłno-wilgotnościowe.

Przeprowadzone liczne badania murów zabytkowych wykazały, że niekorzystne zmiany fizykochemiczne są p o w s z e c h n e, różnicuje je tylko stopień nasilenia, rozległość itd. Zjawiskami tymi, a szczególnie zawilgoceniem i wszelkimi typami korozji zajmuje się Pracownia Konserwacji Murów PP PKZ.

Prawie wszystkie rodzaje korozji o podłożu fizykochemicznym i biologicznym związane są z oddziaływaniem wody, przy czym za dopuszczalne zawilgocenie materiału ceramicznego murów zabytkowych uznawane jest 4—5% wilgotności wagowej. Jeżeli prace rzemieślników budowlanych mają być skuteczne (pod względem